

П. Хайцер

Воєнно-інфляційні фактори на сучасному етапі світової економічної кризи

Розвиток світової економічної кризи, починаючи з весни 1933 року характеризується рядом нових явищ і моментів, що надали всьому цьому періоду дещо своєрідного характеру.

Ясне розуміння усіх особливостей сучасного етапу кризи особливо є необхідне в умовах сучасного періоду, коли «світ вже щільно підходить до нового тура революцій і війн», коли питання чіткого і повного керівництва революційними боями робітничого класа набирає виключної надзвичайної гостроти і злободенності.

Своечасність і потрібність уважного розгляду сучасного стану кризи посилюється і тою обставиною, що буржуазна і соціал-фашистська преса протягом усього 1933 року з виключною впертістю б'є в усі дзвони про остаточну і безумовну ліквідацію кризи, що «геніальні» заходи Рузвельта відкрили і розчистили шлях до нового процвітання і піднесення і що капіталізм, завдяки цьому, стоїть напередодні вступу в нову еру організованого державно-монополістичного капіталізму. Останнє з особливим радінням і захопленням підхоплено міжнародним соціал-фашизмом, що посилено пропагує у виступах всіх своїх проводирів (від найлівішого Отто Бауера до дійшлого зрадника Каутського) «велетенське соціальне значення заходів капіталістичних держав щодо поборення кризи».

Завдання статті викрити особливі риси, що виявилися в русі світової кризи протягом 1933 року і з'ясувати їхнє коріння та рушійні сили.

Розділ I

Хвиля оживлення в капіталістичних країнах у весняно-літні місяці 1933 р.

Починаючи з весни 1933 року, ряд економічних показників більшості капіталістичних країн починає змінювати свій напрямок в бік підвищення. Ці зміни охопили основну сукупність показників: промислову продукцію, рівень цін і рівень біржових курсів.

Промислова продукція

Нижченаведена таблиця²⁾ показує рух індексу промислової продукції важливіших імперіалістичних країн протягом першого півріччя 1933 р.

¹⁾ X II пленум В КК, резолюції.

²⁾ Ця таблиця, точно так само як і наступні три таблиці (рух цін і рух біржових курсів), складена на основі матеріалів, вміщених в monthly bulletin of statistics № 10 і 11 1933 р.

Країни	1933 р. (1928 = 100)							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
ПАСШ	59	57	54	60	69	80	88	—
Англія	—	90	—	—	91	—	—	—
Франція	79	81	83	84	86	88	88	—
Німеччина	62	64	65	65	68	70	71	—
Японія	127,4	124,7	135,9	134,2	—	—	—	—

Особливо гострий зріст промислової продукції виявився в ПАСШ. У значно менших розмірах був примітний підвищувальний рух у Франції та Німеччині.

Таку саму чітко виявлену підвищувальну тенденцію спостерігалось і в царині динаміки цін. Зміни індексу оптових цін на цей же період і по тих же п'яти країнах дають таку картину (у валюті відповідних держав):

Країни	1933 р.						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
ПАСШ	63	62	62	62	65	67	71
Англія	71	70	70	69	71	72	73
Франція	64	63	60	60	69	62	69
Німеччина	65	65	65	65	66	66	67
Японія	185,0	179,6	177,4	176,2	176,8	179,6	182,1

Таблиця показує дошкульний стрибок цін ПАСШ і незначну, але все-таки виразно виявлену тенденцію зростання цін і по інших країнах.

Ознаки оживлення, що чітко позначилися, виявилися на цей же період також і на біржі. У нижченаведеній таблиці ми подаємо рух курсів акцій по тих же п'яти державах (1924-26=100):

Країни	1933 р.						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
ПАСШ	56,1	51,3	49,4	54,3	71,9	85,6	91,9
Англія	75,7	75,4	75,5	75,6	77,8	82,5	87,7
Франція	110,4	106,6	101,0	102,4	109,4	114,6	115,5
Німеччина	64,6	64,8	70,3	72,8	73,3	71,6	68,5
Японія	93,0	83,0	84,0	88,0	90,0	93,0	93,0

Великі розміри підвищення курсу акцій по ПАСШ у певній мірі відбивають ту хвилю спекулятивного ажіотажу, що була піднята на американських біржах у зв'язку з настирливо проводжуваною настановою уряду Рузвельта на усяке можливе «накручування» кон'юнктури.

Ще виразніш примітний спекулятивно-напружений стан капіталістичних бірж (на протязі розглядуваного періоду) за станом курсів твердо-процентних цінних паперів.

Як відомо, під час кризи, коли гостро падають і знецінюються курси акцій, дивіденд яких в основному є результат того чи іншого стану акціонерного підприємства,—відбувається підвищення курсів паперів з фіксованим прибутком.

Оживлення на біржі, відбиваючись, з одного боку, на підвищенні курсів акцій, неминуче спричиняється до падіння твердо-процентних паперів.

Отже, рух курсів твердо-процентних паперів, потерпівши за рік кризи дуже незначне падіння (у ряді країн курси твердо-процентних паперів за років кризи навіть підвищилися) і виявивши за 1932 рік виразну тенденцію до підвищення, показали на протязі весняних і літніх місяців 1933 року певну стабільність, з позначеною все таки тенденцією падіння.

Наводимо загальний індекс курсів твердо-процентних паперів по основних імперіалістичних країнах (1924-28=100).

Країни	I	II	III	IV	V	VI	VII
ПАСШ	88,2	86,2	86,0	79,1	86,0	91,1	94,0
Англія	105,3	106,7	106,7	108,3	106,4	106,9	106,2
Франція	148,7	146,8	146,1	140,3	135,1	136,8	137,7
Німеччина	114,3	112,2	117,4	120,4	114,5	112,5	109,9
Італія	95,4	92,9	92,8	92,8	94,3	95,4	93,2

Наведена динаміка ряду показників по основних імперіалістичних країнах з достатньою яскравістю свідчить, що за період весняно-літніх місяців 1933 року в ряді капіталістичних країн пройшла хвиля деякого оживлення, що відбилася як на індексі промислової продукції, так і на індексах гуртових цін, і курсах цінних паперів.

Характерні риси цього оживлення виявилися ось у чому:

а) Надто нерівномірне охоплення окремих країн. Найгостріше піднявся індекс промисловості продукції в ПАСШ (з березня 1933 р. до серпня на 64%), значно менше в Німеччині та Франції (20—25%), ще менш значним було піднесення в Італії, Англії і в інших країнах (10—12%). Разом з тим оживлення майже не торкнулося ряду країн, промислова продукція яких або залишалася на одному рівні, або продовжувала згортатися). В ряді країн оживлення пройшло в цілком незначних, ледве примітних розмірах, що межували із станом застою: не відбулося дальшого погіршення, але не було й піднесення. Такі: Румунія, Болгарія, Фінляндія, Чехо-Словаччина, Венгрія.

б) Нерівномірність і пестрявість оживлення виявляється також всередині імперіалістичних країн у відношенні до різних галузей промисловості. В більшості випадків найбільш значний стрибок виявили ті галузі промисловості, які мають той чи інший стосунок до підготовки до війни. Так, наприклад, гострий стрибок дає сталеливарна промисловість, виробництво штучного шовку, хімічна промисловість, топлення чавуну, значно збільшилось виробництво автомобілів, моторів, літаків тощо.

Водночас надзвичайно стримане оживлення будівельної промисловості, машинобудівельної, видобутку вугілля, деяких галузей легкої індустрії тощо.

в) Зростання, що мало місце в промисловій продукції, супроводжувалося незначним зростанням цифри зайнятих робітників. В усякому разі виникле зростання цифри зайнятих робітників далеко відставало від розмірів зростання промислової продукції.

Ми наводимо нижче динаміку індекса зайнятості робітників:

1933 р.	1923/25 = 100						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
ПАСШ	59,4	59,4	56,6	57,7	60,6	64,8	64,0
Японія	77,4	78,5	79,5	81,1	81,0	81,0	80,6
Італія: кількість безробітних в тисяч. .	—	—	1001,5	1025,8	1000,1	883,8	824,2

Який же характер цієї хвилі «оживлення», що пройшла по капіталістичних країнах?

Розгляд змісту цього етапу руху кризи і його руйнівних сил і стане відповіддю на запитання: що це, чи початок нового піднесення, чи особливості розвитку світової кризи в умовах загальної кризи капіталізму?

Розділ II.

Чи зв'язана смуга оживлення з поновленням основного капіталу?

При звичайних промислових кризах процес переходу від кризи до депресії обумовлювався зміною, поновленням і розширенням виробничого кістця промисловості. Руйнування і знищення певної частини виробничого апарату при цьому звичайно виявлялося: а) у загибелі старих, технічно-відсталих підприємств, що йшли повнотою на злам, б) у знищенні великої частини основного капіталу в підприємствах, яких технічний рівень (і необхідність підвищення конкурентоспроможності) потребує поновлення і заміни значної частини їхнього виробничого апарату; в) у вимушеній бездіяльності, смертвенні основного капіталу по великих, технічно-удосконалених підприємствах, що обумовлює фізичне і моральне руйнування основного капіталу.

Цей процес руйнування, списування і знищення частини виробничого апарату промисловості в умовах звичайних промислових криз,—є один із дієвих факторів, що стимулюють процеси поновлення старого основного капіталу, його широкого переустаткування і переведення технічної основи промисловості на більш високий технічний рівень.

Таке компенсування фізично і морально застарілого основного капіталу, компенсування, що починалося в умовах звичайних циклічних криз, прикінці кризи призводило до оживлення в галузях промисловості, що виробляють засоби виробництва. Звідси починалася хвиля оживлення, що охоплювала з більшою чи меншою глибиною та напруженістю й інші галузі промисловості. Отже, при звичайних промислових кризах процес масового компенсування основного капіталу створював матеріальну основу для переходу від кризи до депресії, а потім і до оживлення.

Маркс висказав цю закономірність у таких словах:

«Хоч періоди, коли вкладується капітал, дуже відмінні і далеко не збігаються один з другим, проте, криза є вихідний пункт для великих і нових вкладень капіталу, отже, розглядаючи справу з погляду усього суспільства, вона в більшій чи меншій мірі дає нову матеріальну основу для наступного циклу оборотів»¹⁾.

Сучасна світове економічна криза, що виникла і розвинулася в умовах загальної кризи капіталізму, характеризується рядом моментів, що гостро утруднюють вихід з кризи по лінії заміни основного капіталу. Основними факторами тут є величезний зріст монополістичних об'єднань (що значно до того ж посилюється за років кризи) і хронічне велике недовантаження вирішальних і провідних галузей промисловості в усіх капіталістичних країнах.

Кожний з цих двох факторів сам собою виступає як велике гальмо поновлення основного капіталу. Загально-відомі факти усякого можливого гальмування технічного переустаткування, боротьби з новими винаходами, скуповування і нищення патентів, що його в широких розмірах практикують монополії і в некризовий час. В умовах же великого недовантаження виробничого апарату промисловості, коли немає жодної змоги використати хоч би і наполовину виробничу потужність при даному технічному рівні,

¹⁾ Маркс. Капітал, т. II, стор. 125, рос. вид. 1923 р.

стимул до технічного переустаткування промисловості і неминуче з цим зв'язаного нового зросту виробничої потужності підприємства пропадає ще більше. Адже оновлення основного капіталу в умовах гострого недо-вантаження, що ним так характерна сучасна світова криза,—буде відзна-чати зріст технічного рівня, а звідділя зріст відсотка невикористаного ка-піталу, збільшення витрат виробництва і пониження конкурентоспроможно-сті промислового підприємства.

Недовантаження основного капіталу—характерна риса загальної кризи капіталізму. В умовах світової економічної кризи, розміри недовантаження основних галузей промисловості виросли до цілком нечуваних розмірів. Звідділя і погіршення можливостей щодо поновлення основного капіталу.

Який же характер має зростання промислової продукції, що відбулося на протязі весни і літа 1933 року? Чи є підстави вважати, що цей зрос-ший обсяг продукції є обумовлений процесом переустаткування основного капіталу, що починався? Інакше кажучи, питання в тому, чи з'являється це оживлення, що мало місце, матеріальною основою виживання світової кризи і переходу до оживлення. Розгляд стану і динаміки окремих галузей промисловості може дати вичерпний матеріал для відповіді на це запитан-ня. Докладний розгляд буде зроблений далі, а докищо ми вважаємо за по-трібне підкреслити таке:

Основним показником процесу поновлення основного капіталу, що по-чався, служить стан машинобудівельної промисловості і промислового будівництва—з одного боку і розміри нових інвестицій капіталів—з дру-гого. Рівні машинобудівельної промисловості і промислового будівництва в основних капіталістичних країнах при зростанні загального індексу проми-слової продукції не виявляють майже жодних ознак оживлення. А там, де це оживлення по цих галузях промисловості й має місце, воно рішуче від-стає від руху інших галузей промисловості.

В цьому відношенні особливо показні дані про динаміку вивозу машин основними імперіалістичними країнами. Нижчеподана таблиця, надрукована у вересневому кварталному випуску Берлінського кон'юнктурного інсти-туту, показує велике зменшення вивозу машин на протязі першого півріччя 1933 року (в млн. тубільної валюти).

Ч а с	Німеччина	Англія	ПАСШ
1931 рік I півріччя	542,4	14,6	149,0
1932 рік	428,7	13,6	47,2
1933 рік	281,7	11,7	36,0
1931 рік I півріччя = 100			
1931 рік I півріччя	100	100	100
1932 рік I півріччя	79	93	32
1933 рік I півріччя	52	81	24

Третій квартал теж дає зменшення, наводимо данні, які вміщені в грудневому, кварталн. огляді берлінського кон'юнктурного ін-ту.

Вивоз машин

Квартали	Німеччина (млн. мар.)		Англія (млн. ф.)		ПАСШ (млн. долл.)	
	1933	1932	1933	1932	1933	1932
I	140,2	334,6	5,65	6,74	18,3	25,3
II	141,4	194,2	6,12	6,83	17,8	21,9
III	133,2	155,2	5,5	5,59	21,0	18,7
січень—вересень .	414,8	584,0	17,72	19,16	57,1	65,9

Ця ж яскраво виражена картина подальшого стиснення видна також з даних в галузі промислового будівництва. Ми наводимо нижче рух промислового будівництва в Німеччині (за матеріалами Берлінського кон'юнктурного інституту). Цифри охоплюють промислове будівництво (в тис. кубометр.) по 96 основних містах Німеччини.

Ч а с	Кількість початих будов	Кількість закінчених будов
1932 рік—квітень	278	283
1932 " —травень	252	257
1932 " —червень	282	333
1932 " —липень	303	336
1932 " —квітень	208	165
1933 " —травень	231	143
1933 " —червень	323	189
1933 " —липень	391	211
Збільшення (+) або зменш. (—) проти відповідного періоду минулого року (в % %):		
1933 рік I квартал	+39,9	—38,0
1933 " II	—18,5	—48,8
1933 " I півріччя	+ 1,2	—42,9

Таблиця показує значне зменшення промислового будівництва порівняно з 1932 роком. Для того, щоб мати уявлення про загальний розмір стиску промислового будівництва в Німеччині, треба підкреслити, що за 1930 р. пересічно на місяць по цих же 96 містах припадало 812 початих будов і 1176 закінчених.

При оцінці стану промислового будівництва підкручено бадьорий тон жовтневого огляду Берлінського кон'юнктурного інституту спускається до смутно-мінорних нот: «В царині промислового будівництва ледве чи можна розраховувати на значне оживлення. В результаті цього напрямку (точно такі самі, як і в публічному будівництві) ще менші, ніж минулого року» (стор. 93).

Така сама характерна картина і в царині інвестиційної діяльності. Ми нижче наводимо динаміку емісії (в мільйонах національної валюти), на протязі весняних і літніх місяців 1933 р.

Для порівняння наводимо також дані про розміри емісії за перший квартал і другий квартал 1932 р. і 1933 року¹⁾.

Ч а с	Німеччина	Франція	Англія	Голандія	Норвегія	Австрія	Польща	Швейцарія	ПАСІ
1932 р. 1 кв.	101	1526	27,0	39,6	22,6	8,0	20,2	123	421,2
" 2 кв.	225	2488	47,8	84,2	3,1	9,8	23,3	101	245,4
1933 р. 1 кв.	35	395	8,9	10,9	1,0	2,7	8,4	—	24,9
" травень	29	215	14,6	0,2	0,3	4,5	0,2	—	43,8
" червень	33	87	17,5	8,8	0,5	1,1	2,5	—	110,1
" липень	38	234	6,0	—	—	—	—	—	—

Ми наводимо дані емісії цінних паперів по ряду окремих держав, тому, що вони (цифри) надто виразно показують неухильне і разом з тим велике зниження розмірів нових емісій порівняно з минулим роком по всіх краї-

¹⁾ Квартальний огляд берлінського кон'юнктурного інституту, ч. II, вересень 1933 р.

нах. По ряду держав емісійна діяльність фактично цілком припинилася. Для оцінки розмірів емісійної діяльності треба ще взяти до уваги і ту обставину, що в наведені суми включено також емісії, що їх проводили уряди ряду держав (головним чином Німеччини і ПАСН) для фінансування знаменитої «Арбайтсбешафунгспрограм», що визначає по суті ніщо інше, як фінансування військового будівництва.

Якщо врахувати і ці суми, то розміри промислової інвестиційної діяльності стають цілком мізерними. Уніфікований фашистський квартальний огляд примушений змінити свій байдужий тон і заявити, що «емісійна діяльність дорівнює нулю... Великі промислові підприємства, що звичайно виступали з великими інвестиціями, залишаються докищо дуже стриманими».

Наведений нами побіжний огляд стану і руху машинобудівельної промисловості, промислового будівництва і розмірів емісійної діяльності виявляє, що, не зважаючи на загальний зріст промислової продукції протягом весни і літа 1933 р., зріст, що його спостерігалось майже по всіх капіталістичних країнах, стан цих трьох важливіших царин гірший від відповідного періоду минулого року.

Отже, рух цих основних показників є тою основою, по якій можна тільки гадати про наявність матеріальних передумов піднесення.

Стан розглянутих показників, що мають вирішне економічне значення, яскраво підтверджує, що немає особливих підстав говорити про нове піднесення. Воно підтверджує правильність висновку, зробленого т. Сталіним: «Очевидно, що ми маємо справу з переходом від точки найбільшого занепаду промисловості, від точки найбільшої глибини промислової кризи — до депресії, але до депресії не звичайної, а до депресії особливого роду, яка не веде до нового піднесення й розквіту промисловості, але і не повертає її до точки найбільшого занепаду»¹⁾.

Дальший аналіз покаже, як боротьба капіталістів за капіталістичний вихід з кризи привела докищо тільки до дальшого загострення загальної кризи капіталізму, до її дальшої інтенсифікації. Увесь хід розвитку кризи яскраво доводить безумовну правильність прогнозу, даного 15 міс. тому XII Пленумом ВККІ. «Панування монополістичного капіталу, що нині підкорив собі майже всю економіку капіталістичного суспільстві, в умовах загальної кризи капіталізму, надзвичайно утруднює виживання економічної кризи звичайним для капіталізму часів вільної конкуренції шляхом»²⁾.

Ми приходимо до висновку про те, що на сучасному етапі кризи ще не помітні процеси широкого компенсування і заміни основного капіталу. Специфічні суперечності загальної кризи капіталізму, що досягли величезного загострення в обстанові світової економічної кризи, гальмують й утруднюють вихід з кризи цим звичайним шляхом. Крім панування монополії і змертвлення величезної частини виробничого апарату — двох факторів, що їх ми вище підкреслили, як основні рычаги гальмування — треба врахувати також ряд інших рычагів, роль яких, як факторів, що утруднюють економічний вихід з кризи, дуже велика.

До них треба віднести:

1) Величезне хронічне безробіття і відсутність помітного зростання зайнятої робочої сили. Кількість зайнятих робітників трохи виросла протягом весни і літа 1933 року, а до зими воно знов стиснулося. Паралельно з цим відбувається процес зниження зарплати, що набрав за роки кризи величезних розмірів. Зниження зарплати провадиться як шляхом безпосереднього зменшення номінальної величини зарплати, так і з допомогою інфляції. Ряд країн дають комбінації цих обох методів натиску на життєвий рівень робітника. Все це разом взяте, як наявність великого, що не

¹⁾ Сталін. Політзвіт на XVII з'їзді ВКП(б).

²⁾ XII пленум ВККІ, стенографічний звіт, том III, стор. 163.

стискається, безробіття так і далі падає, фонд зарплати призводить до дальшого стиснення місткості ринку.

2) Аграрна криза, що лютує в капіталістичних країнах на всьому протязі періоду загальної кризи капіталізму і що особливо загострилася з тої пори, коли вона переплуталася з світовою економічною кризою, також є один із значних факторів, що утруднює економічний вихід з кризи. Величезне падіння цін на сільсько-господарські вироби, гострий зріст податкових вилучень у селянських мас, тягар інфляційної валюти, що його особливо гостро відчують середняцькі і бідняцькі маси селянства—все це гостро знизило і продовжує знижувати покупну спроможність капіталістичного села й обумовлює подальше звуження місткості ринку.

3) Запекла підготовка до нової світової війни знайшла свій випукалий відбиток в політиці автаркії. Суть цього, дуже модного в капіталістичній пресі словечка, полягає в цілому ряді заходів капіталістичних країн до відгороджування своєї країни від світового ринку. Кожна країна намагається стати «незалежною», намагається налагодити виробництво усього потрібного в себе всередині країни. Не вдаючись тут в критику реакційно-утопічної теорії автаркії, ми вважаємо тільки за потрібне підкреслити її мілітаристичне лезо: готування до війни, до блокади, організація власної продовольчої і сировинної бази тощо.

Політика автаркії, реаграризації, гострої економічної війни всіх проти кожного—все це, посилюючи і без того величезний розпад світових торговельних зв'язків, приводить до дальшого стиску товарообороту. Шлях економічного виходу із криз гостро гальмується і на цьому важливішому напрямку.

* * *

Вище, з початку статті було показано збільшення промислової продукції (по деяких країнах досить значне), що відбулося на протязі весни і літа 1933 року. Далі ми виявили, що це хвиля певного оживлення не перебувала у зв'язку, вірніше не була обумовлена процесом поновлення основного капіталу і повернення його застарілої—морально і фізично—частини. Стан машино-будівельної промисловості, промислового будівництва і ринку позикових капіталів виразно показує, що капіталізм ще не вступив в смугу поновлення основного капіталу, що є звичайно початок кінця кризи і переходу до нового оживлення.

Чим же, в такому разі, можна пояснити виниклий зріст індексу промислового виробництва? Адже зріст промислової продукції на протязі 1933 року охопив ряд капіталістичних країн, давши по деяких з них—ПАСШ і Японії, дуже великі розміри збільшення (по ПАСШ на 1-VII—близько 54%, а по Японії—47%). Чим же можна пояснити це значне оживлення промисловості, що охопило більшість капіталістичних країн і дало великий зріст промислової продукції? Де коріння і рушійні сили цього піднесення?

Рушійні сили зміни кон'юнктури, що відбулася в 1933 р., треба шукати не тільки в явищах і процесах 1933 р., але й усього періоду світової економічної кризи. Із усієї групи причин, що обумовили оживлення промисловості в капіталістичних країнах, ми виділяємо для розгляду два фактори, які відіграли в цьому оживленні величезну, а по деяких країнах і вирішну роль.

Мова йде про посилену, одверту і гарячкову підготовку до нової війни і про інфляції.

З того, що ми розглядаємо в основному тільки ці два ричаги оживлення, не треба робити помилкового висновку про ролію воєнно-інфляційних моментів: не треба рушійні сили змін, що виникли в капіталістичній економіці, зводити тільки до воєнно-інфляційних факторів.

Погляду подібного трактування сучасної кон'юнктури тримається ряд радянських економістів, які прийшли до висновку про те, що все оживлення, яке відбулося в 1933 р., зумовлене цілою системою штучних заходів буржуазії по накручуванні підстроюванні кон'юнктури¹⁾.

Ми гадаємо трохи пізніше в другому місці зайнятися і докладною критикою цих поглядів, і розглядом усієї сукупності факторів, що привели до зміни кон'юнктури. Докищо обмежимося тільки основними критичними зауваженнями.

Воєнно-інфляційне пояснення кон'юнктури є помилкове тому, що:

1) Оживлення охопило (правда, з різною силою) більшість галузей промисловості, в т. ч. і такі галузі, які слабо зв'язані з військовими замовленнями (бавовняна промисловість, скляна, паперова, паливна, мебельна тощо).

2) Оживлення торкнулося також і тих небагатьох капіталістичних держав, чим валютам пощастило докищо уникнути інфляції—це Франція, Бельгія, Голандія і Швейцарія.

3) Надзвичайно показовою обставиною для критики воєнно-інфляційністських пояснень сучасної кон'юнктури править те, що оживлення кон'юнктури відбулося і в тих капіталістичних державах, які і наслідком своєї незначної ролі в світових стосунках, і через ряд інших причин, по-перше,—посідають відносно незначний військовий бюджет, а по-друге, майже не збільшили своїх військових видатків за роки кризи. Такі: Норвегія, Швеція, Португалія, Данія, Голандія, Бельгія, Швейцарія й інші країни.

Наявність хвилі деякого оживлення і в останніх трьох державах тим більш характерна, що ці держави зберегли і до сьогодні стійкість своєї валюти.

Наводимо деякі дані про динаміку загального індексу промислової продукції країн, військова промисловість яких перебуває на відносно невисокому рівні, що до того ж дуже слабо змінився за роки кризи.

Від середини 1933 р. до серпня 1933 року відбулося збільшення загального індексу промислової продукції: Австрії—на 7,9%, Швеції—на 18,8%, Бельгії—на 19,4%, Канади—на 35,6%, Чілі—на 39,4%.

4) Зводячи виникле оживлення промисловості до одних тільки факторів штучного порядку («накручування» кон'юнктури) прибічники воєнно-інфляційного пояснення сучасної кон'юнктури переоцінюють можливості монополістичного капіталу щодо підкручування кон'юнктури і скочуються у цьому питанні до теоретичних настанов Гана, Дедерера і інш. прибічників «регульованої» при капіталізмі кон'юнктури.

5) Нарешті, що особливо важливе, прибічники воєнно-інфляційного пояснення сучасної кон'юнктури ігнорують і змазують дуже важливе джерело оживлення, що його підкреслив у доповіді т. Сталін на XVII з'їзді—це а) величезне збільшення експлуатації робітників, що відбулося так при допомозі гострого зростання інтенсивності праці і подовження робочого дня, як і шляхом зменшення реальної зарплати, рішучого погіршення умов соціального страхування тощо.

Дані про продуктивність праці по основних капіталістичних країнах виявляють дошкульне зростання продуктивності праці, що відбулося протягом світової економічної кризи.

Само собою зрозуміло, що в умовах змертвлення величезної частини основного капіталу, це зростання продуктивності праці відбулося за рахунок повторного посилення експлуатації в усяких можливих формах: тут і

¹⁾ Особливо виразно проведена ця точка зору в статті Хмельницької—«Кон'юнктура под знаком підготовки війни». Треба зазначити, що весь номер (№ 11 1933 р.) кон'юнктури світового господарства, в якому надруковано статтю Хмельницької, пронизаний воєнно-інфляційним поясненням сучасної капіталістичної кон'юнктури.

прискорення ходу конвеєра, і широке застосування автоматичних верстатів, запровадження різного роду витончених систем витискання поту—систем преміальних і задільних робіт. Це комбінована атака (тут і «трудові» табори, і примусова повинність, система різних відраховань із платні, пряме подовження робочого дня, майже скрізь проведене і т. інш. і т. інш. На життєвий рівень пролетаріату набрало особливо гострого і запеклого характеру в фашистській Німеччині, Польщі, Італії, Японії і ПАСШ.

Величезним зростанням інтенсивності праці і пояснюється вищенаведена нами гостра невідповідність між розмірами збільшення промислової продукції—з одного боку, і зростанням зайнятих робітників і розмірами фонду зарплати—з другого боку.

Виявленням величезного збільшення напруження праці може служити різке збільшення нещасних випадків на виробництві майже по всіх капіталістичних країнах.

Ми наводимо далі декілька таблиць, що характеризують зростання продуктивності праці.

Німеччина¹⁾.

Р о к и	Індекс реальн. год з. п.	Індекс з годинної виробки
1913—14	100	100
1929	105	120
1930	103	121
1931	105	127

ПАСШ (індекс прод. праці в обробній промисловості—1920=100)¹⁾.

Р о к и	Індекс продукції	Індекс зайнятості	Індекс продукт. праці
1928	192,7	89,8	143,5
1929	136,8	93,5	145,3
1930	110,4	81,5	127,9
1931	92,0	68,5	160,1

Німеччина. Індекс прод. праці в промисловості¹⁾.

Р о к и	Індекс зайнятості	Індекс прод. праці на чолов. год
1913—14	100	100
1929	92,2	120
1930	85,4	121
1931	—	127

Ці дані можна було б подовжити безконечно по кожній капіталістичній країні і по кожній галузі промисловості.

Але цього мало. Розгорнений фронт наступу проти робітничої класи провадиться і по лінії поглиблення інфляції, при якій зростання роздрібних цін на предмети першої потреби провадить до ще більшого зниження зарплати. Досить навести тільки декілька цифр, щоб цей інфляційний натиск на зарплату став виразним і ясним.

Від дня переходу до інфляції англійські роздрібні ціни виросли на 16,4% (на 4 жовтня 1933 р.). А в ПАСШ за тівроку інфляції роздрібні

¹⁾ Кон'юктура мирового хозяйства № 4 1933 г.

їми виросли (на те ж число), на 20,3%. Отже і без того мізерна зарплата мільйонів робітників продовжує падати як під впливом прямих заходів до зниження, так і під тиском інфляції. В Японії зниження реальної зарплати за роки кризи становить 32%.

а) Особливо запеклий, хижацький і оголений характер прийняв наступ проти робітничого класу в Німеччині.

Уся фашистська машина насильства, брехні, демагогії, весь апарат натиску сконцентровано проти робітничого класу.

Підсумки «рятувальних» заходів Гітлера—7 мільйонів безробітних, замість 5.900.000 у січні 1933 р.

Правда, фашистська преса посилено тредзвонить про ніби-то відбуле зниження числа безробітних майже чи не на 2 мільйони.

З приводу цієї «статистики» ми вже попередю писали. Їй не вірять і з неї зло глузують навіть і буржуазні економісти. Цифра в 7.000.000 безробітних в Німеччині підрахована буржуазним Австрійським кон'юнктурним інститутом. В дійсності загальна цифра безробітних, особливо, коли врахувати і так зване «невидне» безробіття, безмірно більша.

б) Величезне посилення експлуатації фермерів, селян колоній і економічно слабих країн, перших—«шляхом проведення політики найбільш низьких цін на продукти їхньої праці, на продовольство і почасти на сировину». (Сталін), других і третіх—шляхом ще більшого зниження цін на продукти їхньої праці, головним чином на сировину, потім на продовольство» (Сталін).

Розміри експлуатації фермерів ми бачимо з таких даних¹⁾:

Прибуток фермерів, який 1929 р. становив 11.918 млн. доларів, зменшився 1932 р. до 5.143 млн. доларів (на 57%). Пересічні ціни с.-г. продукції, відчужуваної фермерами, знизилась (з 1929 р. до лютого 1933 р.) на 64%, тоді як ціни набору промислових товарів, одержуваних фермерами, знизилась тільки на 33%. Отже, купівельна спроможність (сила) так званого фермерського карбованця в лютому 1933 р. була на 49% нижче, ніж в грудні 1929 р.

Ми наводимо нижче таблицю руху цін с.-господарських і промислових товарів і купівельної спроможності «фермерського» карбованця:

1910 — 1914 р. = 600

	Сільгосп. продукти	Індекс про- мисл. набору товарів	Фермер- ський крб.
Грудень 1929 р.	135	151	89
„ 1930 „	97	137	71
„ 1931 „	66	117	56
„ 1932 „	52	103	50
Січень 1933 р.	51	102	50
Лютий 1933 р.	49	101	49
Березень 1933 р.	50	100	50

Чи вказують вищенаведені міркування на змазування ролі воєнно-інфляційної кон'юнктури? Звичайно, ні. Треба тільки відвести факторам воєнно-інфляційного накручування кон'юнктури 1933 р. «поряд з воєнно-треба забувати, що в оживленні кон'юнктури 1933 р. «поряд з воєнно-інфляційною кон'юнктурою тут має місце також вплив внутрішніх економічних сил капіталізму» (Сталін).

Переходимо до розгляду ролі і впливу посиленої підготовки війни в інфляції в оживленні промисловості капіталістичних країн.

¹⁾ Annalist 19-1-1934 р.

Загострення міжімперіалістичних суперечностей на порозі п'ятого року кризи

Світова криза, що лютує на протязі чотирьох з лишнім років, привела до виключно міцного загострення міжімперіалістичних суперечностей. Особливо напруження і гостроти досягли ці суперечності на четвертому році кризи. Ніколи ще капіталістичний світ не роздирався такою всезагальною і бурхливою економічною війною, ніколи ще валютна війна не набирала такого запеклого розмаху, такої жорстокості і сили. Але економічна і валютна війна—це тільки попередні етапи імперіалістичної війни. Вже виникли два огнища, дві арени найбільших імперіалістичних сутичок—це Китай і Південна Америка. Японо-Китайська війна, війна між Болівією і Парагваєм, конфлікт, який малоощо не перейшов в одверту війну між Колумбією і Перу. Все це далеко не місцеві війни—це сутички і бої цілком не місцевого характеру: за спинами їхніх учасників розмістилися основні імперіалістичні країни.

Особливо гарячково, напружено і бурхливо посилюлася підготовка до війни в 1933 р. Цей рік є рік активнішої мобілізації сил для нової імперіалістичної війни, для нового переділу світу.

Які ж фактори, різко загостривши міжімперіалістичні суперечності в 1933 році, обумовили утворення передвоєнної обстановки?

А. Німецький фашизм—воєй війни і зростання міжімперіалістичних суперечностей

Величезну роль у справі загострення міжімперіалістичних суперечностей і посилення підготовки війни відіграв прихід німецького фашизму до влади. Перемога націонал-соціалістів з їхньою настановою на боротьбу за «велику Німеччину», і на цілу систему найможливіших загарбань і війн перемога німецького фашизму з його гостро вираженим націоналізмом—шовінізмом привела до оживлення крайніх воєнних партій і в інших країнах.

Німецький фашизм накреслив основним змістом своєї політики розгром революційних класових організацій німецького пролетаріату, організацію антирадянського блока для збройної інтервенції проти СРСР і перетворення Німеччини на світову імперіалістичну державу. Хорошо використавши шовіністичні і націоналістичні настрої дрібної буржуазії, куркульства і відсталих шарів робітничого класа, розпалюючи ці настрої одчайдушною і разом з тим дуже штучною демагогією, граючи на всій Версальській політиці колишніх союзників відносно Німеччини, фашисти все лезо своєї агітації і пропаганди поставили на службу підготові нових імперіалістичних загарбань і війн.

Куди ж повинна направитися «відроджена національна активність» фашистської Німеччини? Де шукати в цьому вже давно зайнятому і давно перерозподіленому світі територій для відродження німецької імперіалістичної потужності і сили? Куди має бути спрямована імперіалістична експансія німецького імперіалістичного капіталу? Європа чи інші частини світу.

І Гітлер дає на це питання про шляхи фашистської імперіалістичної експансії цілком певну і чітку відповідь: «Ми, націонал-соціалісти, свідомо німецького імперіалістичного капіталу? Європа чи інші частини світа? Алер не рахується з історичними фактами: він забуває про те, що довоєнна Німеччина протягувала руки до польських губерній Росії і готувалася на випадок перемоги приєднати до себе всю російську частину Польщі—П. Х.). Ми починаємо там, де Німеччина закінчила 600 років тому. Ми закінчуємо вічний рух германців на Південь і на Захід Європи і звертаємо

*) Частину цього розділу вміщено в „Більшовику України“ № 12.

взір до земель на Сході. Ми кінчаємо колоніальну політику довоєнного часу і переходимо до політики завоювання нових земель: і коли ми сьогодні говоримо про нові землі в Європі, то ми можемо думати тільки про Росію і підвласні їй окраїни... Майбутньою метою нашої зовнішньої політики повинна бути не західна і не східна орієнтація, а східна політика в розумінні придбання території для німецького народу¹⁾.

Виразно і ясно. Усі точки поставлено над і. Гітлер бачить «священну» місію «нової» імперіалістичної Німеччини в захопленні Радянської України, Прибалтики, значних частин Польщі, у перетворенні Польщі, оточеної кільцем німецьких володінь (союзом Києва і Берліна) у третерозрядну державу, залежну від Німеччини.

Але основою основ, альфою і омегою всього цього плану, стрижневим і провідним його моментом є війна проти Радянського Союзу.

Уся політична стратегія німецького фашизму і зводиться до того, щоб виставити фашистську Німеччину в ролі заслона проти більшовизму, що готується наступати, як показують нац. соціалісти на весь «цивілізований» світ. Переконавши капіталістичні країни в загрозовій для них небезпеці—з одного боку і в «священній» звичайно «загально-людській» місії нац. соціалістичної Німеччини—з другого боку, можна—сподіваються німецькі фашисти—отримати активну підтримку своїм одвертим інтервенціоністським планам з боку інших імперіалістичних держав.

Поставивши перед собою за свою головну політичну місію розгром Радянського Союзу і відрив від нього Радянської України, німецький фашизм придає особливо важливе, якщо не вирішне значення, підготові антирадянського плацдарму в державах, що межують з Радянським Союзом. В зв'язку з цим німецькі націонал-соціалісти з виключною наполегливістю і впертістю працюють над консолідацією антирадянських сил в Польщі і Прибалтійських країнах, над організацією і сколочуванням в цих державах збройного атирадянського кулака, над зміною усієї лінії зовнішньої політики цих країн.

Нещодавно проведені розслідування діяльності націонал-соціалістських організацій в Латвії з кінцевою ясністю продемонстрували перед усім світом імперіалістичні і мілітаристичні плани німецького фашизму, що намагається при допомозі організації нац. соціалістичного руху в Прибалтійських країнах втягнути їх «до родини народів Великої Німеччини». Просто кажучи мова йде про позбавлення незалежності цих країн і перетворення їх на частини німецької нац. соціалістичної держави.

Рішуча і цілком оголена ставка німецького фашизму на консолідацію антирадянських сил в Польщі і в Прибалтійських країнах обумовлена поперше тим, що ці країни межують і з Німеччиною і з Радянським Союзом (в цьому відношенні особливо характерна протяжність у напрямку меж Польщі: німецько-польського кордону 1.912 км., радянсько-польського—1.412 км), подруге, кожна з цих країн має серйозні економічні інтереси в Німеччині, а тому й питання того чи іншого напрямку зовнішньоторговельної політики німецького фашизму відіграє для цих країн дуже серйозну роль; потрете, німецький фашизм враховує і ту обставину, що в межах Польщі, Латвії, Естонії, Литви є велика кількість усякої білогвардійської і націоналістичної наволочі, рештки всіляких білогвардійських армій, в свій час розбитих Червоною армією і вишвырнутих за межі Радянського Союзу. Німецькі фашисти знають, що емігрантські угруповання при всій їхній взаємній гризні готові продаватися де завгодно, кому завгодно і як завгодно: особливо, якщо мова йде про організацію сил для «хрестового походу проти СРСР».

¹⁾ А. Гітлер—Мейн Кампф, стор. 742.

В світлі основного (антирадянського) напрямку політики німецького фашизму і треба розглядати величезне зростання фашистських угруповань в Естонії і Латвії, що одверто декларують свою орієнтацію на німецький фашизм. Мета усіх цих заходів націонал-соціалістів ясна і виразна: за всяку ціну утворити плацдарм для воєнного натиску на Радянський Союз.

Під цим же кутом зору треба розглядати оживлення українських фашистських угруповань в Польщі, Чехо-Словаччині і в інших країнах.

Прихід Гітлера до влади викликав моментальну переорієнтацію більшості угруповань українського фашизму на німецький фашизм. Ставка останнього на відрив Радянської України від СРСР, на перетворення її в колонію німецького імперіалізму і в плацдарм для організації антирадянської інтервенції, була дуже до вподоби петлюрівським недобиткам і всяким іншим фашистським «бійцям за визволення України». Українські фашисти поспішають передати всі свої сили в розпорядження нових спасителів українського народу і української національної ідеї—Гітлера і Розенберга.

1, справді, важко найти кращих цінителів, кращих знавців, а головне, кращих провідників української національної ідеї...

Гітлер, автор і надхненник найреакційнішої, середньовікової расової теорії, одна назва якої звучить зневагою людському розуму і людській гідності, і Розенберг—жалюгідний представник тупоголового, обмеженого, вбогого і самодовільного остзейського дворянства—такі ново-намічені кандидати на месію українського народу, хранителі погромно-реакційних заповітів, Петлюри і кампанії, такі прапорonosці, організатори і надхненники українських націоналістичних груп.

Ми наводимо одне з багаточисленних «навчань» по цьому питанню головного теоретика українського фашизму—Донцова: «немає двох думок, що ми мусимо стати на стороні отої нової Європи, не брехливої пан-Європи Бріана, не так званої демократичної Європи, лише тої, яка нарешті знайшла себе, свої традиції і зважилася затримати залізною рукою облудний похід гнилого месіанства зі Сходу».

Цілком ясно і недвозначно «теоретик» українського фашизму закликає націоналістських недобитків зайняти свою звичайну, традиційну «історично-виправдану» позицію на чоботі в інтервента, так само ясна і виразна цілева настанова цих закликів, як і всієї їхньої політики—кинути під чобіг інтервентів трудящих Радянської України, перетворити Радянську Україну в плацдарм антирадянського хрестового походу.

Німецькі фашисти пішли широко назустріч усім петлюрівській націоналістичній навалі, що найшла собі приют в межах Польщі. Минула смуга урочистих напівофіціальних прийомів представників опереточного уряду неіснуючої держави, сумісних торжеств і засідань тощо. Справа дійшла навіть до відкриття спеціального «дослідницького» українського інституту в Берліні.

Німецький фашизм покладає на українські націоналістичні фашистські кола потрійне завдання:

а) сколочування антирадянських загонів, по військовому організованих і навчених, які повинні під час антирадянської війни перетворитися в ядра майбутньої «національної, української армії»;

б) організацію і проведення шпигунської диверсійної і шкідницької роботи в межах СРСР; в цій царині особливо ясний тісніший контакт українського фашизму з німецькими і польськими розвідочними штабами;

в) широка підготовка громадської думки про необхідність, неминучість антирадянської війни, про благородну мету і «загальнолюдську» місію антирадянської інтервенції, а головне в єдиних інтересах польського і німецького фашизму і про необхідність тіснішого союзу між ними.

У своїй підривної шпигунській і шкідницькій роботі українські фашисти намагаються опертися на залишки розгромлених націоналістичних організацій в УСРР, які притягаються, як агентура німецького, польського і українського фашизму.

Уся діяльність українських націоналістів з надзвичайною і поразливою яскравістю, з конечною переконливістю і виразністю викрила глибоко продажний, підлий характер їхньої політики. Готові продатися і продати «самостійну» Україну усякій імперіалістичній країні за усякі умови, за усяку ціну, українські націоналісти демонструють перед усім світом увесь класовий зміст, усю продажність, виродження і нікчемність своєї націоналістичної ідеології».

Таким чином, основні лінії імперіалістичної експансії фашистської Німеччини, це Радянський Союз, Польща і Прибалтійські республіки.

Одночасно з цим фашисти готуються до війни і з Францією. Ідея рвану, ідея відплати ненависній переможниці в імперіалістичній війні і основній надхненниці і оборонникові умов Версальського миру—Франції, одна з найбільш популярних ідей в усій фашистській літературі не тільки до перетворення фашизму в керівну партію, але і після приходу до влади. Прихід німецьких фашистів до влади загострив до надзвичайних розмірів суперечності між Німеччиною і Францією.

Повинно стати ясным чому одверто, в сотнях усних і писаних виступів пропагандовані лінії зовнішніх загарбань Німеччини викликали, як відповідь, вибух шовінізму і посилення воєнних партій не тільки в Польщі і Франції, але й в ряді інших країн.

Але воєнно-імперіалістична пропаганда не залишається тільки пропагандою: вона виступає як складова ланка в усьому ланцюгу заходів по запеклішій підготові до реалізації цих імперіалістичних планів. І дійсно, з першого ж місяця приходу нац. соціалістів до влади, Німеччина починає посилено і разом з тим одверто озброюватися. Ніколи ще Німеччина в найтяжчі передвоєнні роки, коли юнкерський чобіт придушував усю країну і дух мілітаризму оповивав і пресу, і школу, і мистецтво і церков, ніколи ще мілітаристична пропаганда і одверте готування до війни не набирало таких цинічних, оголених, таких активних і нахабних форм.

Цей піднявшийся духом і зрослий до нечуваної висоти мілітаризм гостро відчувається у всіх галузях, в усіх напрямках сучасної Німеччини.

В царині економічній накреслена і вже почалася гарячкова будова воєнних заводів, посилено розвивається сталеливарна промисловість, випуск автомобілів, хімічна промисловість. Розгортається посилена будова стратегічних шляхів, кинено величезні кошти на посилення авіаційної промисловості. Водночас з цим фашисти гарячково готують до війни і продовольчу базу: вжито заходів до того, що Німеччина під час війни спирається на свої власні продовольчі ресурси.

В царині ідеологічній та сама картина.

Воєнною пропагандою наповнені школи, університети, навіть танцюальні і добродійні товариства. Ніколи ще німецька преса так наполегливо, вперто і систематично з дня-на-день не провадила такої крайньої воєнної пропаганди. Культ війни і разом з тим в самих оголених і бридких формах, зробився лейт-мотивом уніфікованої німецької преси.

Ця скажена воєнна, злобно шовіністична пропаганда тхне скрізь і всюди на німецького обивателя. Вона кричує вие зі шпальт щоденних газет (бо-ж інших газет, крім фашистських давно вже немає і в спогадах), вона вищірає зуби також із сторінок «великої» літератури, де вправляються фашистуючі і ті, що фашизуються, професори, нею начинені фільми кіно-картин і театральні кони.

За грати фашистської свастики, за частокол багнетів посаджено усю культурну думку сучасної Німеччини.

Неминучим наслідком усієї політики націонал-соціалізму, що поставив собі завдання завоювати нові величезні території і виникло різке зростання воєнних настроїв й посилення воєнного готування в інших країнах Європи, головним чином у Франції, Польщі, Данії і Австрії. Дані по окремих країнах і особливо по чотирьох згаданих державах виявляють гостре збільшення озброєнь, зріст воєнних асигновань, якраз після приходу німецьких фашистів до влади.

Б. Агресія японського імперіалізму і зростання міжімперіалістичних суперечностей

Другим величезним фактором, який різко загострив суперечності між основними імперіалістичними угрупованнями,—є дальше розширення японського імперіалізму в Китаї.

Зріст японських загарбань у Китаї, що набрав протягом 1933 року дуже активного характеру, став могутнім фактором посилення підготовки і прискорення величезних імперіалістичних війн. Досить побіжно перелічити основні «заходи» Японії у цьому напрямку, щоб ясною стала роль японської політики в справі розпалювання і розв'язування нової світової бойни. Окупація областей внутрішньої Монголії (Жехе і Чахар), фактичне заняття японськими військами (під виглядом утворення т. з. «демілітаризованої зони»), величезної частини провінції Хебей, наступ японських військ на Бейпін і Калган—всі ці нові виступи японського імперіалізму, змінивши розстановку співвідношення сил імперіалістичних держав у басейні Великого океану, у величезній мірі розпалили і без того напружену обстановку капіталістичного світу. Нові наступи імперіалізму не тільки в надзвичайній мірі загострили весь вузол суперечностей на Далекому Сході (головним чином, між ПАСШ і Японією), а й перевели його в нову фазу. Забіг Японії в Північний Китай був додатковим ударом по ПАСШ і новим ударом по англійському імперіалізму. Побільша експансія японського імперіалізму різко загострить і без того розпалені стосунки з ПАСШ і дає солідні розколини в англо-японському зближенні. Розколини ці неминуче розширюватимуться при дальшій активності японського імперіалізму в Китаї; в Північному, а особливо в Середньому Китаї дуже міцно репрезентовані інтереси англійського імперіалізму.

Англо-японські стосунки порушуються не тільки наслідком ростущих воєнних загарбань Японії, а також і наслідком надзвичайної активності японського імперіалізму на зовнішніх ринках. Японський експорт, що в переважній своїй частині складається із текстильних товарів, спрямовується головним чином, у ті райони, які вже на протязі довгого часу були ринками збуту англійських текстильних товарів. Такі: Індія, Індостан, Китай, Південна Америка. Японський демпінг за останні роки енергійно проникає і в європейські країни і, не зважаючи на усякі можливі митні рогатки, тяжко вдарає по промисловості європейських держав.

Досить навести динаміку японського експорту за останній час, щоб стала ясною уся напруженість, утворювана японською зовнішньо-торгівельною експансією.

Візьмімо Індію, де англійський довіз бавовняних тканин становив напередодні війни 98%, а довіз з Японії менш 1%. На 1931 рік англійський довіз становить 56%, а японський довіз—понад 40%. На 1933 рік довіз японських текстильних виробів в колонію Англії—Індію—перевищує довіз із самої Англії. За перше півріччя 1933 року Японія завезла в Індію 212.922.000 ярдів—на 9.200.000 ярдів більш, ніж Англія.

Ще більший розмах набрав японський імпорт в Південну Африку. Японський імпорт бавовняних тканин зріс у 1932 р. проти 1931 р. на 50%. У 1933 році за перші 8 місяців англійський імпорт скоротився на

8 з чимсь млн. метрів. А японський імпорт за цей час виріс на 32,7 млн. метрів.

Таку саму картину витіснення англійського імпорту і заміну його японським спостерігаємо в усіх колоніях і домініонах Англії. Японський демпінг не задовольняється колоніями. Він гостро дає себе відчувати і самій Великобританії: за 1932 рік імпорт японських товарів до Великобританії збільшився в півтора рази. У 1933 році, не зважаючи на величезні митні тарифи, це зростання робиться ще вищим.

Боротьба між Англією і Японією відбувається не тільки в англійських колоніях. Вона широко розгорнулася в цілому ряді країн, у яких досі міцний був англійський імперіалізм. Це—країни Південної Америки, Канада, Середня Америка та інші.

Ця надзвичайна активність і висока конкурентоспроможність японського експорту визначається трьома вирішними обставинами: перша—рівень зарплати японського робітника; друга—це зв'язана феодальна експлоатація, що поглиблюється рядом суворих «раціоналізаторських» заходів. Крім цих двох факторів, з яких кожний є тяжким ударом по життєвому рівню робітника, треба врахувати ще і третій вирішний фактор зниження зарплати—інфляцію японської ієни.

Нижченаведені цифри показують зріст гуртових цін, що відбувся минулого року. При оцінці цих даних треба врахувати, що зріст роздрібних цін значно вищий. За основу гуртового індекса (за 100) взято ціни 1900 р.

	1932 р.		1933 р.
Червень	146,4	Січень	185,0
Липень	147,7	Лютий	179,6
Серпень	155,8	Березень	177,4
Версень	167,4	Квітень	176,2
Жовтень	169,1	Травень	176,8
Листопад	177,9	Червень	179,6
Грудень	184,6	Липень	182,1
		Серпень	185,6

На протязі усього періоду—13 місяців (за виключенням березня і квітня 1933 р. (гуртовий індекс безнастанно зростає, складаючи 28%, а зростання роздрібних цін за цей же період становить не менш 35%.

Подібний рух цін при тому ж номінальному рівні зарплати дає величезне скорочення реальної зарплати японського робітника.

Розміри японських загарбань, імперіалістичні апетити японської воєнщини викликають зростання ворожості і настороженості не тільки ПАСШ і Англії, а й Франції.

Зазіхання японського імперіалізму на Південний Схід Китаю, на провінцію Синцзян, на ряд островів, розміщених у берегів Індокитаю, посилено прокламована японцями «азіатська доктрина Монроз—«Азія для азіатів», тобто простіш—Азія для японського імперіалізму,—все це не могло не викликати певної реакції з боку імперіалістичних держав, чії інтереси в тій чи іншій мірі зв'язані з тихоокеанським розміщенням сил.

Основна, ворожа Японії сила—це ПАСШ, які не почувають себе доки що підготовленими до величезної тихоокеанської сутички, але які гарячково готуються до неї. Війна з Японією, що проковтнула протягом якихось двох років величезну країну, що простором рівна території Німеччини і Франції, взятих разом, країну, у якій були в величезній мірі репрезентовані інтереси американського капіталу—в широких колах американської буржуазії вважається настільки ж неминучою, скільки і життєво необхід-

ною. Вся справа тільки в часі і підготові цієї отчайдушної імперіалістичної сутички.

Англійські інтереси були зачеплені забігом японського імперіалізму з Північний Китай і величезним розмахом японського експорту. Влітку 1933 р. японська воєнщина виявила виразне зазіхання захопити Бейпін, Калган і інші командні промислові і стратегічні пункти Північного Китаю. Ці спроби не викликали в англійській буржуазії особливого припливу приязності і прихильності до Японії. Після того, як японські війська захопили ряд важливих пунктів на шляху до Бейпіну і Калгану, це холодне вичікування перетворилося у ворожу настороженість і вичікування.

Між Англією і Японією ще немає одвертих спорів і конфліктів. Вони можуть ще десятки разів зговоритися між собою як і за рахунок інших імперіалістичних держав, так і, що найбільше ймовірно, за рахунок СРСР. Але важливо встановити, що є багато приводів і підстав для того, щоб розрахована, зважена і насторожена англо-японська дружба перетворилася в не менш зважену, запеклу ворожнечу.

На сьогоднішній день докищо міцною є лінія настороженої дружби, лінія англо-японського союзу, спрямованого проти СРСР.

Велетенський розмах японської агресії, загарбання величезних територій і районів, дуже важливих в економічному і стратегічному відношенні, все це різко розпалило і до того напружену і загострену обстановку тихоокеанських суперечностей. Результатом японської експансії була зміна розміщення імперіалістичних сил на берегах Тихого океану і разке гарячкове посилення готування до війни з боку всіх імперіалістичних держав, що так чи інакше заінтересовані в тихоокеанській проблемі.

В. Крах долара, як фактор різкого загострення міжімперіалістичних суперечностей сучасного імперіалізму

Величезним фактором загострення міжімперіалістичних суперечностей і посиленого розвернення підготовки нової імперіалістичної війни з'явилась інфляція американського долара.

Крах долара обумовлений був усім ходом розвитку економічної кризи в ПАСШ, що набрала в цій, не так давній країні «просперіті» виключно гострих і глибоких форм. Безумовно помилковим треба вважати твердження про те, неначе-то крах долара був свідомо викликаним актом американського монополістичного капіталу. Крам валюти—це певний етап і ланка у розвитку кризи. І так само, як буржуазія неспроможна «планувати» кризу в цілому, так само вона неспроможна керувати встановленням того чи іншого етапу кризи.

Панівні групи можуть тільки тими чи іншими заходами, або прискорити інфляцію, що наближається, або відтягнути на деякий час її відкритий вияв, але не більше.

Крах долара з'явився цілком неминучим результатом поглиблення і розвитку економічної кризи, результатом, що був тільки прискорений завдяки ряду інфляційних заходів Гувера, що їх вжив він на протязі весни і літа 1932 року.

Монополістичний капітал ПАСШ намагається використати крах долара, щоб з допомогою інфляції, тобто з допомогою жорстокого наступу на основи життєвого рівня робітничого класа, знайти вихід із кризи.

Ми нижче докладніше зупинимося на розборі «реконструктивних» заходів Рузвельта, а тут необхідно з'ясувати зв'язок між процесом знецінення долара і загостренням міжімперіалістичних суперечностей.

Одверта інфляційна політика Рузвельта, цілком оголена настанова на значне знецінення долара, застосування ряду спеціальних заходів, щоб по-

глибити інфляцію,—все це викликало значне загострення і без того вкрай напруженої обстанови в світових господарських і політичних відношеннях.

Це загострення боротьби між основними імперіалістичними угрупованнями, стимульоване знеціненням долара, обумовлюється такими факторами:

а) На протязі всього періоду з моменту початку імперіалістичної війни і до квітня 1933 р.—рокової дати для долара—долар виповняв роль загально-призної світової валюти. Після того, як довоєнний валютний гегемон—фунт стерлінгів—в серпні 1914 р. розірвав свої зв'язки з золотом, долар залишився єдиною крупною валютою, зв'язаною з золотом. Цей зв'язок долара з золотом точно так само, як і наявність ефективного золотого обігу всередині країни, ПАСШ зберегли протягом усього як воєнного, так і післявоєнного періоду. Якщо в 1914 році долар перетворився на світову валюту, не стільки наслідком наявності в ПАСШ усієї сукупності економічних, фінансових і політичних умов, необхідних для перетворення валюти даної країни на світову валюту, скільки наслідком відмовлення від золотого стандарту загально визнаної в довоєнний період світової валюти—англійського фунта,—то після закінчення війни становище круто змінилося.

Англія, хоч і лічилася у таборі переможців, вийшла з війни з поношеним виробничим апаратом, величезною внутрішньою і зовнішньою заборгованістю, значно підтанувшим золотим фондом і знеціненою (на 15% нижче паритету) валютою. Тільки через 7 років після закінчення війни англійська буржуазія зуміла ціною якнайбільшого напруження усього свого економічного організму стабілізувати свою валюту.

Але тип грошової системи, що був прийнятий в Англії в 1925 році, вже не був системою золотого обігу. Це було золото—злиткова система, що з одного боку відбивала гостроту суперечностей епохи всезагальної кризи капіталізму, з другого боку—була в числі інших істотних причин, значним чинником у боротьбі англійського фунта за відновлення світового валютного панування.

Але якщо воєнний і післявоєнний період призвели до відомого занепаду англійського фунта, то цей же період підвів потужну базу під світове валютне панування долара. Виробничий апарат країни, що розвісся до нечуваних розмірів, величезне збільшення золотих запасів ПАСШ, гігантське збільшення зовнішньої торгівлі і перетворення ПАСШ в світового кредитора—все це в якнайбільшій мірі сприяло перетворенню долара в світову валюту.

Якщо від 1925 р. до 1931 р. (рік краху англійського фунта) доларові доводилося в деякій мірі ділити своє світове панування з фунтом, то після вересня 1931 року—долар перетворився в єдину могутню світову валюту.

б) Напруження, утворене інфляцією долара, пояснюється також величезною роллю ПАСШ на світовому ринку. По загальній величині свого експорту ПАСШ посідає перше місце серед усіх капіталістичних країн (становлячи за 1930 р. 14,31% загальної суми світового експорту).

в) Інфляція долара була тяжким ударом по англійському імперіалізму. Знецінення фунта служило в руках Англії міцним засобом посилення експорту. Вже в період 1928 року—1930 р. Англія витіснила ПАСШ з чільного місця в оборотах світової торгівлі. Питома вага Англії в світовому товарообороті підвищується з 12,90% у 1928 році до 13,08% у 1929 році і 13,44%—в 1930 р. За цей же період питома вага ПАСШ в світовому товарообороті виявляє зниження з 13,52 в 1928 р. до 12,61% в 1930 році.

Але так тривало до 1930 року, коли англійський експорт не мав особливих переваг перед американським тому, що в Англії і в ПАСШ існував золотий обіг.

1931 рік у зв'язку із знеціненням фунта утворив певну перевагу англійському експорту перед американським. І справді, в той час, як на протязі

останнього кварталу 1931 року (відмова Англії від золотого стандарту— вересень 1931 р.) і усього 1932 р., ціннісна величина англійського експорту майже не скорочується, а порою навіть і збільшується, експорт із ПАСШ продовжує значно скорочуватися. Нижче наведені цифри показують динаміку англійського і американського експорту, починаючи з останнього кварталу 1931 року (в млн. німецьких марок).

Динаміка американського і англійського експорту¹⁾.

	ПАСШ	Англія
1931 рік		
Жовтень	848,5	537,4
Листопад	801,9	499,6
Грудень	701,7	454,5
1932 рік		
Січень	618,9	449,1
Лютий	636,4	436,4
Березень	639,4	475,9
Квітень	558,4	549,8
Травень	542,3	467,4
Червень	461,7	457,0
Липень	439,8	438,6
Серпень	460,0	418,2
Вересень	645,7	383,7
Жовтень	636,3	436,1
Листопад	574,7	499,0
Грудень	543,4	448,0
1933 рік		
Січень	499,5	413,3
Лютий	418,9	402,6
Березень	445,0	471,1
Квітень	419,0	382,8
Травень	403,6	437,0
Червень	415,2	408,1

Рух експорту ПАСШ і Англії виразно виявляє нижчеподана схема (за 100 взято розміри експорту за першу половину 1931 року²⁾).

	ПАСШ	Англія
1 півріччя 1931 року	100	100
1 " 1932 "	64	94
1 " 1933 "	51	88

Повільні темпи падіння англійського експорту визначаються не тільки знеціненням долара, а також і тим, що англійський експорт на 45% спрямовується в межі британської імперії, в той час, як ПАСШ в свої колонії експортує тільки близько 7%.

Навесні і влітку 1933 року англо-американська боротьба перейшла в гостру надзвичайно запеклу фазу. Завдяки додатковому прибуткові, що його отримували експортери інфляційної країни, американський експорт починає поступово відвойовувати втрачені ним позиції на світовому ринку. Нижченаведені цифри³⁾ яскраво виявляють наступальну дію (долара) американського експорту на світовому ринку.

¹⁾ Беллієвський Кон'юнктурний Інститут, вересень 1933 р.

²⁾ Виртшафтсдінст з 15/IX 1933 р.

³⁾ Виртшафтсдінст з 29 вересня 1933 р.

Американський експорт по місяцях (січень—серпень) в млн. доларів

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
1932 р.	146,9	141,0	151,4	132,3	128,9	109,6	106,8	109,0	132,0	153,1
1933 р.	110,6	99,4	103,3	103,1	109,7	119,8	145,0	131,0	160,1	194,0

Таблиця показує, що ріст американського експорту почався не у березні (початок фактичного знецінення долара), а тільки в травні, що частково свідчить про силу опору і боротьби на світовому ринку проти наступаючого долара. Перелам почався тільки у травні: за три місяці—травень—липень американський експорт виріс на 45%.

Для того, щоб стало зрозумілим значення такого великого стрибка експорту при сучасному стані світового товарообороту, наводимо дані за станом усієї світової торгівлі за 1 і 2 квартали 1933 р.

Зовнішня торгівлі 52 країн в млрд. марок¹⁾

	2 кв. 1932 р.	1 кв. 1933 р.	2 кв. 1933 р.	Збільшення (+) або зменшення (—) у другому кв. 1933 р. проти			
				2 кв. 1932 р.	1 кв. 1933 р.	2 кв. 1932 р.	1 кв. 1933 р.
				в млрд. марок		в %%	
Ввесь обсяг	26,0	22,5	22,0	—4,0	—0,5	—15,3	—2,1
Довіз	14,2	12,0	11,8	—2,4	—0,2	—16,5	—1,2
Вивіз	11,8	10,5	10,2	—1,6	—0,3	—13,8	—3,2

Дані про світову торгівлю (до складу взятих 52 держав включено також і СРСР) показують на протязі так першого, як і другого кварталу безупинний процес стсику світового товарообороту. Все це яскраво пояснює, чому активність ПАСШ, яка збільшувалася (зростання експорту на 45%) при подальшому падінні світового товарообороту загстрила і далі загострює імперіалістичні суперечності.

г) Інфляція долара була дошкульним ударом також по Японії.

Ми вже попереду показали, як знецінення японської ієни і феодална експлоатація японського робітника забезпечили, при загальному світовому розпаді товарообороту, стійкість і навіть зростання японського експорту.

Нижченаведені цифри (в млн. німецьких марок) показують рух абсолютних сум японського експорту по місяцях, починаючи з січня 1932 р. (крах японської ієни трапився в грудні 1932 р.) (див. 101 стор.).

Проблема збільшення експорту має для Японії величезне значення. Хвиля валютного демпінгу, що йде з Японії, перебуває в самому безпосередньому зв'язку з воєнною агресією японського імперіалізму. Експорт повинен дати потрібні кошти для величезних озброєнь, посиленого військового будівництва і утримання великої окупаційної армії.

Тому і вдари, отримані Японією на зовнішніх ринках з боку ПАСШ, подвійно дошкульні.

Натиск на японський експорт долларом, що інфляціонує, посилюється і доповнюється спеціальними заходами, спрямованими проти Японії. Такі на-

^{*)} Квартальний огляд берлінського кон'юнктурного інституту. Ч. 1, жовтень 1933 р.

	1932 рік		1933 рік
Січень	103,3	Січень	90,7
Лютий	112,3	Лютий	102,0
Березень	131,8	Березень	126,2
Квітень	118,6	Квітень	117,0
Травень	130,7	Травень	138,8
Червень	124,1	Червень	142,4
Липень	124,5	Липень	138,9
Серпень	137,9		
Вересень	136,5		
Жовтень	141,3		
Листопад	128,6		
Грудень	149,3		

щодавно проведені антияпонські мита на японські електролампочки і взуття. Особливо велике значіння мають заходи ПАСШ щодо обмеження довозу шовку—сирцю—головнішої статті японського експорту. Вже третій квартал 1933 року показує досить дошкульне зниження довозу шовку—сирцю до ПАСШ: 149 тис. кіп, проти 160 тис. кіп за цей же період 1932 р. і 195 тис. кіп за третій квартал 1931 р.

Отже, інфляція долара була фактором подальшого загострення японо-американських суперечностей.

д) Знецінення посилює небезпеку інфляції французького франка і тим поставило капіталістичний світ перед перспективою, яка, при її перетворенні в життя, може мати величезні економічні і політичні наслідки.

Справа йде про загрозу світової інфляції, загрозу, що стала надзвичайно реальною після краху долара.

Французький франк—єдина, яка залишилася золота валюта, що не розірвала зв'язку з золотом. Крім Франції, грошові системи зберегли докищо Бельгія, Голандія і Швейцарія, але роль їх в світовому товарообороті незначна і вони впадуть негайно слідом за падінням французького франка. Крах французького франка—останнього золото-валютного острова—визначатиме крах золотої валюти у всьому капіталістичному світі.

Які обставини, обумовлені крахом долара, погіршують стан французького франка,—посилюють ймовірність його краху і тим самим утворюють для усього капіталістичного світу загрозу настання світової інфляції?

1. Інфляція долара різко погіршує становище французького експорту, стан якого і без того надзвичайно тяжкий.

До краху долара французькі експортери в боротьбі за світові ринки перебували в гіршому стані, ніж англійські і японські експортери, але в однаковому стані з американськими експортерами. Знецінення долара дало величезну перевагу для американського експорту. Після краху долара інфляційні валюти в усьому світовому товарообороті становлять близько 80% (Франція—9,04%).

Таким чином, французькому експорту доводиться виступати на світових ринках, маючи перед собою основних конкурентів—Англію і ПАСШ, що знаходяться в незрівняно більш вигідному стані (завдяки інфляції своєї валюти).

Нижченаведені дані показують рух французького експорту після краху долара. Порівнення з тим же періодом 1932 р. виявляє значне погіршення (в млн. марок).

	1932 рік	1933 рік
Лютий	293,4	254,5
Березень	285,0	251,3
Квітень	289,4	249,7
Травень	244,5	245,5
Червень	261,5	237,5
Липень	236,0	242,3

Дефіцит по зовнішній торгівлі за 9 міс. 1933 р. становить 8 млрд. франків проти 7,5 млрд. франків минулого року.

Французька буржуазія може спробувати поліпшити стан свого експорту новою системою інфляційних тарифів і системою експортних премій. Але ці заходи—палка при двох кінцях. Антиінфляційні тарифи можуть викликати за собою зменшення імпорту, але не можуть стимулювати експорту.

2. Крах долара похитнув довіру і до кредиту французьких банків. Збільшилися продажі французьких девіз і французьких валютних цінностей. Після краху двох світових грошових систем—фунта і долара—після величезних збитків банків окремих підприємств і ранг'єрів, паперові цінності зробилися непопулярною формою вкладення капіталу.

3. Знецінення фунта і долара робить золотий запас Франції менш захищеним від тиску зовні, ніж золотий запас країн, що відмовилися від золотого стандарту. А між тим, за років кризи методи тиснення на золоті запаси супротивника з допомогою штучного скуповування валютних цінностей, пред'явлення їх до сплати тощо отримали досить велике поширення.

Золотий запас Франції, який протягом перших 3½ років світової економічної кризи, незмінно збільшувався, почав від 1933 року поступово, але досить чітко, стискатися. На перше січня 1933 р. золотий запас французького банку становив 83 млрд. франків, на перше січня 1934 р. він впав до 76,8 млрд. Зменшення за 12 місяців на величезну суму понад 6 млрд. франків. Ще більш гостре зменшення дає фонд валютних цінностей: з 4,8 млрд. франків на 1 січня 1933 р., до 34 млн.—на 1 січня 1934 р. Такий вплив золота і валюти, рівного якому Франція не знала з 1925 року, не міг не привести до гострого занепокоєння керівні кола капіталістичної Франції.

4. Серйозну небезпеку для стійкості французького франка становить та обставина, що в золотому запасі Франції дуже велику роль відіграє чужоземне золото, що емігрувало до Франції в момент стабілізації франка (коли були міцні надії на значне збільшення золотого змісту франка) і, головним чином, протягом останніх років кризи.

Така сукупність тих загроз і небезпек, що виникли для французького франка у зв'язку з крахом долара.

Валютне напруження Франції ускладнюється тяжким станом французького бюджету. Хронічна дефіцитність бюджету і безпорадність уряду в боротьбі з фінансовою кризою послужили причиною падіння кабінету Сарро і обумовили прихід до влади кабінету Шотана, становище якого ніяк не можна вважати стійким.

Для післявоєнної Франції ввійшло в традицію—бурею фінансової кризи розхитувати і повалювати кабінети.

Зміни керівних угруповань, що відбулися за останні місяці, свідчать про значне загострення економічної і фінансової кризи у Франції.

За останні три роки бюджетний дефіцит у Франції становив 18 млрд. франків на 1934 рік, величина бюджетного дефіциту (за заявою, зробленою влітку 1933 р. кол. міністром Кайо) становить не менш 8 млрд. марок.

Справжня сума значно більша, бо розмір гаданих надходжень за другу половину 1933 року був значно перебільшений.

Питання бюджетової стійкості перетворилося для сучасної Франції в гостру і грізну проблему. Дальші порушення бюджетової рівноваги створюють безпосередню загрозу для валютної стабільності франка. Навіть офіційна преса і офіційні організації не скривають серйозності стану. Саме, комісія, обрана французьким парламентом для уточнення розмірів бюджетного дефіциту, оперує у своїй доповіді неодноразовими вказівками на «фінансову кризу у Франції».

Ще Деладье в останні дні життя свого кабінету, виступаючи в парламенті з приводу бюджетного дефіциту, вказував на валютну нестійкість франка.

«Франк вже зараз перебуває під загрозою, міжнародні спекулянти готуються атакувати нашу валюту, бажаючи поживатися на наших суперечках. Якщо не навести тут порядку і якщо парламент відмовиться надати урядові можливість це зробити, наступальний маневр спекулянтів може скоро перетворитися на справжній дев'ятий вал, який розтрощить сталість нашої валюти. Таким чаном, нам загрожувало-б знову пережити 1926 р.».

Показником фінансових труднощів Франції, що особливо посилюється за друге півріччя 1933 р., може правити гостре зменшення суми вкладів у французькому банку, в той час, як депозити громадських організацій за 1933 р. залишилися майже на одному рівні (2,3 млрд. франків на 1 січня 1933 р. і 2,25 млрд. на 1 січня 1934 р.), приватні депозити потерпіли дуже великий стиск: з 21,8 млрд. франків на 1 січня 1933 р. до 14,1 млрд. на 1 січня 1934 р.

На тлі фінансових труднощів особливого значення набувають явища поглиблення криз, що є у Франції, не зважаючи на величезний натиск на військову промисловість, і не зважаючи на звичайне сезонове поживлення перед настанням зими.

Наводимо декілька цифр:

Загальний індекс французької промисловості (згідно з даними англ. «Економіст» в 18 листопада упав у жовтні до 110, проти 119 у вересні, за жовтень дано 538.000 тонн продукції заліза проти 564.000 минулого місяця: продукція сталі упала з 565.000 тонн у вересні до 551.000 у жовтні. Індекс продукції металургії промисловості зменшився у жовтні проти червня на 10 пунктів, склавши 81 (на 19 пунктів нижче рівня 1913 р.). Продукція автомобілів зменшилася на 44 пункти, склавши у жовтні 413 проти 467 у червні. Такий самий процес зниження показують і решта галузей промисловості.

Рівень цін і біржових курсів після літнього піднесення також почав дошкульно знижуватися. Загальне піднесення цін оптових упало з 394 у серпні до 384 у жовтні (липень 1914 р.=100), індекс 300 франків акцій упав з 247 у липні—до 229 у жовтні.

Усі наведені дані свідчать про вичерпання весняно-літнього буму у Франції і дальшого загострення кризи.

Немає сумніву, що в усій сумі економічних, валютних і фінансових утруднень, що їх доводиться у теперішній час переживати Франції, крах долара відіграв роль одної із важливих рушійних сил.

Дальше знецінення долара, дальший наступ американського валютного демпінгу, примусить французьку буржуазію пережити ще чимало неприємних хвилин.

Направивши на загрозу втрати великої частини своїх величезних золотих запасів, стоячи перед небезпекою витіснення Французького експорту із світових ринків, маючи перед собою умови конкурентної боротьби проти інфляційного експорту усього світу, підставляючи свій золотий фонд і свою грошову систему валютно-політичному натискові інших імперіалістич-

них країн, Франція примушена буде при дальшому розгортанні кризи стати на шлях відмовлення від золотого стандарту, на шлях інфляції франка. Чи буде цей, можливий крах франка катастрофою, яка з'явилася викликанною і обумовленою тільки крахом долара? Безумовно, ні. Крах франка підготовлюється всім перебігом економічної кризи Франції, усією системою суперечностей, загострених світовою економічною кризою. Крах долара був і є тільки фактором поглиблення цих суперечностей. Банкротство долара і його знецінення стане додатковим і вирішальним не по силі, а по часі ударом, але вже підгнилої валютної стійкості французького франка.

Можливе—при дальшому розвитку кризи—банкротство франка стане для капіталізму величезною катастрофою не стільки наслідком значення економічного, фінансового і політичного—самої Франції, скільки в результаті того, що розрив франка—останньої золотої валюти з золотом визначав би кінець золотого стандарту в усьому капіталістичному світі.

Г. Валютно-політичні імперіалістичні блоки—золотий і стерлінгові блоки.

Як один з результатів краху долара треба особливо відзначити оформлення валютно-політичних блоків імперіалістичних країн. Тут маємо на увазі організацію так званого «золотого блока» і блока «стерлінгових» країн.

Зважаючи на велику роль цих імперіалістичних блоків у загостренні сучасної міжімперіалістичної боротьби, ми докладніше зупинимося на вивченні їхніх завдань і можливостей.

«Золотий блок» був організований на Лондонській конференції і зробився виявом загостреної валютно-економічної війни і фактором її дальшого посилення.

У противагу ставді на інфляцію, як на один із основних способів боротьби за капіталістичний вихід із кризи, шлях, на який стали: ПАСШ, Англія, Японія й інші країни, держави, що вступили до складу золотого блока, виходять з того, що порушення механізму золотого обігу є джерелом кризи. Шлях до процвітання, до переборення кризи лежить через безумовну вірність золотому обігові.

До складу «золотого блока» надхнюваного, сколоченого і керованого Францією, в основному вступили держави, зв'язані з лініями французької політики. Це—(крім Франції) Бельгія, Швейцарія, Польща, Голандія і Італія.

Що обумовило створення «золотого блока»?

В його виникненні та організації відіграли роль такі рушійні сили:

а) в країнах, що вступили до складу «золотого блока» є значні шари рент'є, заощадження яких в першу чергу стають жертвами наступаючої інфляції.

Рант'є, що користуються в цих країнах значним політичним впливом,—запеклі супротивники інфляції. У Франції маси рант'є, що вже раз потерпіли підчас післявоєнної інфляції (франк стабілізувався тільки у 1928 р. на рівні $\frac{1}{5}$ довоєнного паритету), надзвичайно насторожено і ворожо реагують на найменші натяки інфляційних явищ в країні, або інфляційних заходів з боку уряду.

Організація золотого блока повинна була стати в очах мільйонів рант'є категоричним підтвердженням твердої лінії уряду на збереження золотого стандарту.

б) У величезному золотому запасі держав, що вступили до золотого блока, серйозну роль посідає чужоземне золото. Несталість і коливання валюти в цих країнах створює безпосередню загрозу цій найменш стійкій частині їхніх золотих запасів: від валюти, що починає інфляціювати, в першу чергу починає тікати чужоземне золото. Проти втечі цієї чужоземної

частини золотого фонду мало допомагає й ембарго. В той же час така втеча капіталу, утворюючи тривожну обстанову навколо даної валюти, обумовлює широке повалення тубільної валюти як унутрі, так і зовні країни і тим прискорює настання інфляції.

в) Країни «золотого блока» ставлять собі невідкладне і актуальне завдання боротися з інфляційним експортом. При цьому мають головним чином на увазі виступ єдиним фронтом проти американського і англійського експорту.

6 держав, що вступили до складу «золотого блока», мають $\frac{1}{2}$ світових запасів золота. Їхній товарооборот становить $\frac{1}{5}$ світового обороту. Керівна роль Франції «в блоку» видна хоч-би з того, що золотий запас Франції становить 25% світових запасів золота, а частка Франції в світовому товарообороті 9,04%.

Аналіз динаміки золотих запасів країн «золотого блока» показує: а) зменшення золотих запасів (з кінця 1932 р.) французького банку. Розміри золотого відпливу докищо не особливо великі, але проте цей факт має глибоке значення, бо поперше—на протязі усього періоду кризи у Франції відбувався безперервний процес зростання золотих запасів, подруге—при сучасному фінансовому стані Франції, усякий, навіть незначний відплив золота за кордон може викликати паніку на грошовому ринку. Динаміка золотих запасів «блока» виявляє гостре падіння золотого запасу Голандії і Швейцарії, що сталося протягом літніх і осінніх місяців 1933 р. і поставило одного часу всі країни перед загрозою краху валюти. Голандський золотий з 1.028 млн. гульденів на 1 січня 1933 р. упав до 774 млн. гульденів на 1 серпня, а золотий запас Швейцарії за ті ж строки впав з 2.500 млн. швейцарських франків до 1.820 млн.

Чи зуміє «золотий блок» стати греблею проти розвитку світової інфляції? Чи зуміє союз цих держав, що стоять на позиції безумовної доконечності зберегти золотий стандарт, забезпечити стійкість своїх грошових систем і зорганізувати оборону своїх, докищо ще зв'язаних з золотом, валют? Щоб відповісти на поставлене запитання, треба взяти до уваги таке:

а) розвиток світової економічної кризи яскраво і переконливо показав, що крах валюти лежить поза бажаннями уряду. Крах валюти підготовлюється всім перебігом кризи. На певному етапі розвитку кризи—крах неминучий. Держава може або прискорити інфляцію системою спеціальних заходів, як це трапилося в ПАСШ, або сполученням різних заходів на деякий час відтягти відкритий вибух. Але розвиток кризи неминуче приводить до банкрутства валютної системи. Із 52 капіталістичних країн, чії валюти розірвали зв'язки з золотом, жодна держава свідомо і навмисне не ставала на шлях інфляції.

Викликану загостренням економічної кризи інфляцію широко використовує буржуазія.

Золотий блок підточується і розвалюється внутрішніми тертями. Поперше, це неполадки між Францією і Італією. Подруге—між членами золотого блока є великі неполадки у питаннях про перерозподіл золотих запасів.

Вище зазначалося зменшення золотих запасів, що мало місце в Голандії і Швейцарії. Це зменшення відбулося частково в результаті зростання тенденції до часткового нагромадження серед людності цих держав, але головним чином в результаті впливу частини тубільних капіталів до Франції, де фінансовий стан порівняно з Голандією і Швейцарією був більш стійкий.

в) Країни золотого блоку зв'язані між собою економічними і різної сили фінансовими зв'язками. Але в цьому зв'язку ховається також велика небезпека: досить економічного та фінансового краху однієї з країн золотого блоку, щоб увесь блок розпався і валютна катастрофа, вибухнувши в

одній з держав золотого блоку, неминуче перекинулася би і на інші держави, що залишилися ще «вірними» золотому стандарту.

«Стерлінговий блок» був утворений восени 1931 року після краху англійського фунта, і на протязі дворічного періоду він становив із себе тільки групу валют, що здавна були зв'язані з фунтом і які продовжували підтримувати свої старі економічні і фінансові зв'язки, оскільки фунт стерлінгів був для цих країн відносно дешевшою, ніж долар і французький франк, валютою.

Дальше загострення валютної кризи у 1933 році і посилення економічної війни оформили організацію «стерлінгового блока», надавши йому певну цілеспрямованість і закінченість.

Основними обставинами, що відіграли свою роль в справі організаційного і політичного оформлення «стерлінгового блока» треба вважати:

а) крах Південно-африканського фунта, примушеного з початку 1933 року відмовитися від золотого стандарту. Південно-африканський фунт знецінився до рівня англійського фунта і включився швидко в «стерлінговий блок». Факт цей відправ велике значення для посилення блока, оскільки Південна Африка—країна найбагатших на світі золотих родовищ,

б) крах Канадського долара, підготовлений гострим розвитком кризи в Канаді і прискорений крахом американського долара, відіграв важливу роль для зміцнення стерлінгового блока. Знецінення канадського долара зміцнило валютно-економічні зв'язки Англії з Канадою і трохи погіршили обставину для економічного співробітництва ПАСШ і Канади.

в) вирішне значення випало, однак, на інфляцію американського долара. Якщо два перші факти знецінення південно-африканської валюти і знецінення канадського долара сприяли валютній консолідації британської імперії і перетворенню «стерлінгового блока» в імперський валютний блок (в основному), то крах долара об'єднав цей блок перед наспуваючою інфляційною валютою ПАСШ. Інфляція долара допомагала виявленню й активізації політичного і валютно-економічного леза стерлінгового блока. Стерлінговий блок ставить перед собою завдання як внутрішнього, так і зовнішнього порядку.

Якщо боротьба проти ПАСШ (головним чином) і Франції є головні зовнішні завдання блока, то намагання до консолідації елементів британської імперії, які розпадаються і є центробіжні,—з'являються другим важливим завданням знаменитого «блока».

Але це намагання до імперської консолідації натрапляє на наявність різних і дедалі ростущих суперечностей між Англією й її домініонами. Останні зацікавлені в зниженні митних бар'єрів метрополією і в обмеженні ввезу англійських товарів у домініони.

Виросла тубільна буржуазія домініонів вважає, що вона вже спроможна обійтись без широкого товарного імпорту метрополії, але англійський капіталізм зацікавлений цілком в зворотньому,—в припиненні доступу експорту домініонів і в полегшенні англійського довозу в домініони.

При всіх своїх внутрішніх, дуже дієвих, суперечностях «стерлінговий блок» з'являється імперіалістичним блоком країн з інфляційною валютою, блоком, основу якого складають країни британської імперії. Основні завдання блока: усередині—натиск на життєвий рівень робітничого класа з допомогою (в основному інфляційної валюти; зовні—запекла боротьба з ПАСШ і з золотостандартними країнами, що об'єдналися в «золотий блок».

Організація «золотого» і «стерлінгового» блоків по суті є не що інше, як перегрупування імперіалістичних сил, що вже само собою свідчить про посилення і загострення боротьби між основними імперіалістичними державами. Виникнення цих блоків, на чолі яких стоять найбільші імперіалістичні держави—Англія і Франція, зовнішня їхня цілеспрямованість і активність, все це, при безнастанних спробах ПАСШ посилити знецінення

долара, обумовлює особливо напружений характер боротьби між найбільшими основними імперіалістичними країнами—все це кінець-кінцем провадить до дальшої значної активізації воєнної підготовки.

Д. Лондонська конференція, як фактор загострення економічної війни

Значним фактором загострення економічної війни і посилення одвертого готування нової імперіалістичної війни, була лондонська конференція. Зібравшись у момент, коли економічна війна між капіталістичними країнами набрала величезного розмаху і гостроти, конференція, головним завданням якої було, на думку її ініціаторів,—«відновити економічний мир між народами»—привела до цілком протилежних результатів. Досить коротко перелічити події, що траплялися після конференції і в тій чи іншій мірі зв'язані з нею, щоби визнати правильність такого висновку.

а) Загострення англо-американської боротьби

За декілька днів до закриття конференції почалося нове гостре зняження долара. На протязі одного тільки тижня розміри знецінення американського долара випередили знецінення фунта. Таким чином, з рук англійського імперіалізму була вибита серйозна зброя проти ПАСШ.

б) Загострення англо-японської економічної війни

Загострення англо-японської економічної війни, що виникла водночас з закінченням лондонської конференції, поставило під загрозу усю недавню англо-японську дружбу і взаємне «розуміння». Рушійними силами цієї ворожнечі недавніх друзів стала активність японського експорту в англійських колоніях і дальша експансія японського імперіалізму в Китаї.

Виступи з цього приводу в англійській пресі, пристосовані до дня перебування японської делегації в Лондоні, не відбилися на зменненні японського експорту. Навпаки, маючи на увазі можливість закріплення певних імпорتنних контингентів, японські експортери значно збільшили суму довозу в Індію і в інші англійські колонії. Як відповідь на зростання японської активності, англійський уряд збільшив тарифи на японський текстиль і шовк з 50 до 100%. До таких самих заходів звернулася Австралія, Південно-Американський Союз і західно-африканські колонії Англії, що розірвали свої торговельні договори з Японією і замінили їх торговельними договорами з метрополією.

в) Посилення процесів розпаду англійської імперії також було одним із результатів конференції. В останній день лондонської конференції на спеціально організованій нараді представників Англії і домініонів виник жорстокий опір у питанні про пропозицію Англії зменшити експорт домініонів у Великобританію.

Е. Будівництво соціалізму СРСР і зростання міжімперіалістичних суперечностей

Одним із важливіших факторів, що підняв мілітаристичні настрої в певних колах імперіалістичних країн і посилив значно активність інтервенціоністських груп, було успішне виконання першої п'ятирічки СРСР і виникле у зв'язку з цим величезне зміцнення економічної і воєнної моці СРСР.

Правда, виконання п'ятирічки, що привело до створення в СРСР потужної індустріальної бази, нечуваний зріст виробничих сил Союзу, колективізація сільського господарства, що створила передумови величезного зростання сільськогосподарського виробництва,—все це на тлі величезного зростання популярності і співчуття до Радянського Союзу серед широких

шарів трудящих капіталістичних країн, і на тлі суперечностей, що загострюються між імперіалістичними країнами—утруднює реалізацію інтервенційоністських планів імперіалізму проти СРСР.

Але з цих двох тенденцій, двох ліній ставлення до Радянського Союзу капіталістичних країн найбільшої гостроти, активності і виразності набирає в теперешніх умовах перша лінія—ставка на збройний похід проти СРСР, ставка на антирадянську інтервенцію.

Зростання кризи, загострення міжімперіалістичних суперечностей, зростання революційних настроїв пролетаріату і селянства, а також і ростиуща міць СРСР значно активізувала на протязі 1933 року й одверто—ворожі, інтервенційоністські настрої.

«Тому кожен раз, коли капіталістичні суперечності починають загострюватись, буржуазія звертає свій погляд в напрямі СРСР: чи не можна розв'язати ту чи іншу суперечність капіталізму, або всі суперечності разом коштом СРСР—цитаделі революції, що революціонізує самим своїм існуванням робітничий клас і колонії, перешкоджає налагодити нову війну, перешкоджає переділити світ по-новому, перешкоджає господарювати на своєму широкому внутрішньому ринку, такому потрібному капіталістам, особливо тепер, у зв'язку з економічною кризою» (Сталін).

Інтервенцією проти СРСР буржуазія намагається:

1. Знищити «цитадель революції», вогнище світового більшовизму. Цим імперіалісти сподіваються забезпечити собі тил на випадок війни. Поразка (якщо не знищення) СРСР—вважають вони—забезпечить можливість розгрому робітничого класа всередині країни, і

2. Провести загарбання величезних територій Радянського Союзу, розділити весь Союз на імперіалістичні сфери впливу, завоювати вогнем і мечем новий величезний ринок для своїх товарів і капіталів, для нової імперіалістичної експансії.

* * *

Ми розглянули цілий ряд моментів, що з'явилися протягом 1933 року активними факторами загострення, поглиблення і зростання суперечностей, як між різними імперіалістичними угрупованнями, так і між імперіалізмом в країні соціалізму СРСР.

Результатом і виявом усього клубка ростиущих, дедалі більш напружених суперечностей стала запекла економічна і валютна війна, що охопила всі без винятку капіталістичні країни, весь капіталістичний світ.

Одночасно з економічною війною піднялася нечувана своєю силою і розмахом хвиля озброєнь, хвиля одвертої, напруженої і бурхливої підготовки до нової імперіалістичної війни. Ця гарячкова активність в готуванні нової війни й була одною з важливих рушійних сил в оживленні промисловості, що було протягом 1933 р.

Ця скажена підготовка війни, підготовка, масштаби і розмах якої залишають далеко за собою передвоєнну обстановку 1912-1914 р.р., не могла не відбитися на оживленні кон'юнктури в капіталістичних країнах.

При сучасних способах провадження війни, коли успіх бойових сутичок у найбільшій мірі вирішається станом усього промислового апарату країни, коли до роботи по підготові війни в різних масштабах і обсягах втягуються майже всі галузі промисловості—посилена мілітаризація цілком неминуче відбивається на підвищенні активності значної частини виробничого апарату промисловості. Гігантські замовлення по лінії літако-будування, автомобільної промисловості, танко-будування, хімічної промисловості, металургії, текстильної промисловості, суднобудівництва, шовкової промисловості тощо, були одним з тих поштовхів, які в умовах 1933 року викликали оживлення в промисловості більшості капіталістичних країн.

Наведемо декілька даних, які яскраво характеризують цей гарячковий зріст промисловості, що працює на війну.

Згідно з даними тижневого огляду Берлінського кон'юнктурного інституту (1933 р.) при падінні світового виробництва за роки кризи в два рази обсяг воєнної промисловості різко збільшився і воєнні видатки порівняно з 1929 р. зросли вдвоє. Це дані на 1932 рік. Але ми вже попередню встановили, що 1933 рік є рік виключного загострення як внутрішніх, так і міжнародних суперечностей імперіалізму. У згоді з цим у великій мірі зросли також видатки на підготовку війни¹⁾.

За підрахунками того ж Берлінського кон'юнктурного інституту (з 11-XI) уряд Гітлера до 1 листопада витратив 1.600 млн. марок на збудування і проведення воєнно-стратегічних шляхів. Величезні кошти, потрібні для проведення величезних програм підготовки війни мобілізується з допомогою жорстокого натиску на вже без того катастрофічно знижений життєвий рівень робітничого класа.

Досить тільки назвати ті суми, що їх мобілізовано в основному для потреб всебічної підготовки війни ПАСШ і Німеччини, щоб був зрозумілий розмах воєнних готувань—з одного боку, і ступінь натиску на широкі трудові маси—з другого у ПАСШ мобілізовано усяких можливих кредитів, що є по суті субсидіями найбільшим монополістичним об'єднанням, на суму понад 11 млрд. доларів, а в Німеччині близько 3,5—4 млрд. марок (згідно з даними Берлінського кон'юнктурного інституту).

Кинений у вигляді різних субсидій і урядових гарантій на широку підготовку війни, цей грандіозний золотий дощ обумовив утворення специфічної воєнної кон'юнктури. Досить простежити тільки розміри дивідендів воєнних заводів, що різко виросли за останні роки, досить розглянути тільки темпи й масштаби зросту промислових галузей, що тим чи іншим способом зв'язані з війною, щоб стала ясною значна роль озброювальної гарячки в сучасному оживленні кон'юнктури в капіталістичних країнах. Акції Шнейдер-Краузе (найбільшої гарматної фірми) стояли у листопаді 1933 р. на 50% вище, ніж восени 1931 р., а курс акцій Шкода з початку 1932 р. до листопада 1933 р. виріс майже на 100%.

(Закінчення буде).

¹⁾ Вісник фашистського кон'юнктурного інституту оголошує ці цифри, зрозуміло не для того, щоб закликає до боротьби з небезпечною війною, а тільки в однією метою: виправдати зечуваний розмір озброєнь, величезну мілітаристичну свистопляску, що відбувається у фашистській Німеччині.

**Д Е Р Ж А В Н Е
ВИДАВНИЦТВО
„ГОСПОДАРСТВО
У К Р А Ї Н И“**

**ЩОМІСЯЧНИЙ ПЛАНОВО-
ЕКОНОМІЧНИЙ ЖУРНАЛ**

„Господарство України“

Щомісячний журнал Держплану УСРР „Господарство України“ 1934 року вступає в 11 й рік свого існування. З 1934 року журнал є органом Держплану УСРР і УНГО (Управління Нар. Господарським Обліком).

Журнал „Господарство України“ є єдиним на Україні планово-економічним журналом, що висвітлює питання конкретної економіки й економічної політики, а також теоретичні проблеми народного господарства.

Журнал „Господарство України“ бореться за генеральну лінію партії, за соціалістичне планування. Журнал мобілізує на виконання планів, синтезує досвід місцевих планових і оперативних органів, дає синтез техніки й економіки, висвітлює на основі марксизму-ленінізму питання перспективного і поточного планування.

Журнал „Господарство України“ відбиває динаміку народного господарства та окремих його галузей, опрацьовує теоретичні і методологічні питання побудови єдиного соціалістичного обліку, в зв'язку з плануванням на промислових підприємствах, в колгоспах і радгоспах.

Журнал „Господарство України“ обслуговує робітників планових органів, широкий актив партійних, професійних і господарських організацій і установ та учнів економічних і технічних ВУЗ'ів.

**ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА
НА 1934 РІК**

Умови передплати: на 1 рік—30 крб.; на 6 м-ців—15 крб.

Адреса редакції: Харків, будинок Держпромисловості.

Телефон № 9-18-66.

З М І С Т

	Стор.
З'їзди переможців (Дз підсумків XVII з'їзду ВКП(б) і XII з'їзду КП(б)У	3—18
Народно-господарський план України на 1934 р.	19—30
Я. Тун—За більшовицьке вирішення основного й вирішального господарського завдання другої п'ятирічки	31—50
В. Качинський—За високу врожайність, за розвиток тваринництва . . .	51—61
А. Шварц—Машинобудівництво УСРР в 1934 р.	62—67
Б. Шульман—Робота південної металургії в 1933 р. і завдання її в 1934 р.	68—74
Проф. П. Будніков, Інж. З. Перкаль, екон. І. Мовшевич—Проблема вогнетривів в другій п'ятирічці	75—83

II. СВІТОВА ЕКОНОМІКА

П. Хайдер—Военно-інфляційні фактори на сучасному етапі світової економічної кризи	84—113
---	--------

1884

1884

1884

1884

ДРАА 5 ИРЕ.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ Й ВИДАВНИЦТВА:

ХАРКІВ, БУДИНОК ДЕРЖПРОМИСЛОВОСТІ

Під'їзд 6, поверх 6.

